

Література

1. Щетинин В. Человеческий капитал и неоднозначность его трактовки // *Мировая экономика и международные отношения*. – 2001. – № 12. – С. 42–49.
2. Чухно А. Науково-технічний розвиток як об'єкт дослідження еволюційної економічної теорії // *Економіка України*. – 2008. – № 1. – С. 12–22.
3. Семенов А. Посттейлоризм и теория человеческого капитала // *Мировая экономика и международные отношения*. – 1995. – № 9. – С. 20–36.
4. Эльянов А. Государство и развитие // *Мировая экономика и международные отношения*. – 2003. – № 1. – С. 3–14.
5. Гельвановский М., Жуковская В., Трофимова И. Конкурентоспособность в микро-, мезо- и макроуровневом измерениях // *Российский экономический журнал*. – 1998. – № 3. – С. 67–77.
6. Гордей О.Д. Моделі державного регулювання добробуту населення // *Фінанси України*. – 2003. – № 11. – С. 51–57.
7. Никитин С., Глазова Е., Степанова М. Социальные налоги: опыт Запада // *Мировая экономика и международные отношения*. – 2003. – № 5. – С. 12–19.
8. Шлихтер А.А. Местное самоуправление в системе федерализма: проблемы России и опыт США // *Мировая экономика и международные отношения*. – 2002. – № 6. – С. 45–54.
9. Луніна І., Фролова Н. Бюджетні доходи та податкові повноваження місцевих органів влади // *Економіка України*. – 2008. – № 6. – С. 37–47.
10. Полозенко Д.В. Соціальний бюджет як основа розвитку економіки України // *Економіка АПК*. – 2005. – № 7. – С. 59–63.
11. Стукало Н.В. Деякі аспекти формування фінансової політики України в умовах глобалізації // *Фінанси України*. – 2002. – № 1. – С. 24–30.
12. Запатріна І. Формування національних проектів: зарубіжний досвід і можливості для України // *Економіка України*. – 2008. – № 1. – С. 72–83.
13. Лексин И.В., Грицюк Т.В., Лексин А.В. Регион как объект анализа и государственного управления // *Региональная экономика: теория и практика*. – 2005. – № 4. – С. 20–26.
14. Масловська Л. До питання оцінки передумов інтеграції України в ЄС // *Економіка України*. – 2008. – № 6. – С. 72–79.
15. Шитко О.П. Забезпечення соціальної справедливості як основи економічного зростання в майбутньому // *Актуальні проблеми економіки*. – 2003. – № 2. – С. 93–100.

УДК 338.43

І.О. САВИЦЬКИЙ
Державний агроекологічний університет

СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ФЕРМЕРСТВА В ЖИТОМИРСЬКІЙ ОБЛАСТІ

В умовах реформування економіки України одним із найскладніших завдань є реформа аграрного сектору. Понад півстолітнє існування колгоспно-радгоспної системи в сільському господарстві не дало можливості задовольнити потреби народу країни в продуктах харчування, а промисловості – в сировині. Назріла необхідність переходу до різних організаційних форм господарювання на землі, поставлених у рівні умови розвитку. Україна має близько 40% світових запасів чорноземів, задовільні природні умови та

© І.О. Савицький, 2008

географічне розташування. Українські чорноземи експонуються як еталон на Всесвітній виставці в Брюсселі. Однак всі ці переваги не відповідають економічній ситуації, яка склалася у сільському господарстві.

До найважливіших завдань ринкового механізму України відноситься перетворення сільськогосподарського виробництва у високоефективну галузь народного господарства. Це повинно супроводжуватись перебудовою аграрних виробничих відносин, яка повертає селянинові становище господаря на землі, зацікавленого у збільшенні виготовлення продукції та підвищенні її якості.

Розвиток сільського господарства повинен відбуватися на основі різноманітних форм власності і видів господарювання, а також створенні для господарств рівних економічних умов, необхідних для підвищення ефективності виробництва, розвитку самостійності та ініціативи в роботі через підприємництво.

Зарубіжний досвід свідчить, що найефективнішою формою ведення сільськогосподарського виробництва є фермерські господарства, а їх розвиток – одним з основних напрямів сучасної економічної стратегії в країні. Селянські (фермерські) господарства як рівноправна форма господарювання на селі, крім задоволення власних потреб продовольства, спрямовують свою діяльність на забезпечення товарного виробництва продуктів харчування і сировини для промисловості. За рахунок упровадження прогресивних технологій відбувається зростання виробництва, переробки і збуту сільськогосподарської продукції, раціональне використання землі, збереження та підвищення родючості ґрунтів та інших наявних ресурсів, підвищення продуктивності праці, соціальне та духовне відродження села. З прийняттям Указу Президента України 3 грудня 1999 р. "Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектору економіки" з упевненістю можна сказати, що процес реформування колективних сільськогосподарських підприємств, започаткований ще кілька років тому, завершився. Очікуваних результатів досягнуто: колективні сільськогосподарські підприємства реорганізовані в інші, які більш пристосовані до умов ринкових відносин. Життя переконливо довело недостатню ефективність колективних підприємств, а їх державна підтримка виявилася безрезультатною. Водночас господарства приватного типу, зокрема селянські фермерські, довели свою життєздатність у ринкових умовах. Тобто там, де земля має дбайливого господаря, результати вагомі навіть без допомоги держави. Це вказує на пріоритетність розвитку такої форми господарювання в Україні. З розвитком фермерства в сільському господарстві формується новий уклад, який є системою індивідуального ведення господарства зі своїм самоврядуванням, організацією виробництва і збутом продукції, вільним вибором виду діяльності та способу життя. Поряд з цим виникає необхідність виховання справжніх господарів на землі, набуття ними основ організації та функціонування сільськогосподарських підприємств, а також правильної і продуманої політики держави з питань виробництва, розподілу, обміну та споживання сільськогосподарської продукції, сільськогосподарської інфраструктури та соціального розвитку села.

Процес реформування колективних сільськогосподарських підприємств у Житомирській області значно прискорився після прийняття зазначеного указу. Із 667 колективних підприємств, що підлягали реформуванню, лише за один місяць було реформовано 62 господарства (9,2%), а решта (605) – до 15 листопада 2000 р. На їхній базі створено 741 господарство різних організаційно-правових форм: товариства з обмеженою відповідальністю (301), приватні та приватно-орендні сільськогосподарські підприємства (235), сільськогосподарські виробничі кооперативи (100), акціонерні товариства (34), фермерські господарства (44), інші приватні формування (16) та державні сільськогосподарські підприємства (11). Особливу увагу слід звертати на розвиток фермерських господарств.

Згідно з результатами проведеного аналізу, за попередніми даними 2007 р., фермерські господарства займають майже половину загальної кількості діючих сільськогосподарських підприємств на території Житомирської області. І протягом 2000–2007 рр. цей показник постійно зростає (табл. 1). Проте відбувається незначне скорочення сільгоспугідь, яка знаходиться у їх користуванні. Це пояснюється тим, що особливої тенденції набуває збільшення кількості малих фермерських господарств, які більш оснащені технічними засобами та забезпечені трудовими ресурсами. Це дає змогу використовувати сучасну техніку, застосовувати систему сівозмін та працювати ефективніше.

Таблиця 1

Характеристика розвитку фермерських господарств Житомирської області, по роках*

Показник	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Кількість фермерських господарств, одиниць	501	596	638	645	641	686	746	789
Площа сільгоспугідь у їх користуванні, га:								
- усього	38956	58573	66643	62195	62085	65662	64430	67950
у тому числі ріллі	33051	51939	57176	51470	54702	58992	60183	63483
- у розрахунку на одне господарство	77,8	98,3	104,5	96,4	96,9	95,7	86,4	86,1
у тому числі ріллі	66,0	87,1	89,6	79,8	85,3	86,0	80,7	80,5

* Розраховано за даними Головного управління статистики у Житомирській області

Внаслідок підвищення ефективності діяльності фермерських господарств збільшилася врожайність і валові збори основних сільськогосподарських культур, зросли обсяги виробництва тваринницької продукції (табл. 2). У виробництві валової сільськогосподарської продукції фермерськими господарствами області продукція рослинництва становить 59,5%, а тваринництва – 40,5% від загального обсягу.

Показники діяльності фермерських господарств Житомирської області, по роках*

Показник	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Валова продукція сільського господарства, млн. грн.:								
- усього	72,2	67,4	73,5	50,7	59,8	57,8	61,9	65,2
- рослинництва	47,4	43,9	48,0	32,4	41,0	36,4	40,3	38,8
частка від загального обсягу, %	65,7	65,1	65,3	63,9	38,6	63,0	65,1	59,5
- тваринництва	24,8	23,5	25,5	18,3	18,8	21,4	21,6	26,4
частка від загального обсягу, %	34,3	34,9	34,7	36,1	31,4	37,0	34,9	40,5
Питома вага фермерських господарств у виробництві валової продукції сільського господарства, %	2,4	2,4	2,5	1,7	1,8	1,8	1,9	2,2

* Розраховано за даними Головного управління статистики у Житомирській області

Проблеми природокористування і поглиблення екологізації розвитку сільськогосподарського виробництва різко загострилися через радіаційне забруднення території, що спричинила безпрецедентна у світі за масштабами і наслідками Чорнобильська катастрофа. В результаті катастрофи заподіяний вражаючий техногенний вплив на природне середовище, населення та екосистеми. Радіоактивне забруднення частини земель Житомирщини внаслідок аварії на АЕС зумовило суттєві зміни в соціально-економічних процесах розвитку регіону. З моменту катастрофи постійно проводиться робота з ліквідації її наслідків: визначається рівень забруднення сільськогосподарських угідь та рослинної продукції радіонуклідами, складаються та надаються господарствам відповідні картограми і рекомендації по веденню аграрного виробництва на забрудненій території.

За даними за 2007 р., кількість фермерських господарств, які здійснюють виробничу діяльність у радіоактивно забруднених районах Житомирської області, дорівнює 20% від їх загальної кількості (табл. 3). Особливо помітна неоднорідність темпів розвитку фермерських господарств у розрізі районів. Так, у Коростенському, Лугинському, Овруцькому та Олевському районах їх налічується найменше порівняно з іншими. Проте жодного фермерського господарства не зареєстровано в Народицькому районі, який найбільше потерпів від наслідків аварії на Чорнобильській АЕС. Такий нерівномірний розподіл господарств пояснюється як соціально-економічними (міграція активного населення з районів), так і екологічними умовами. Райони з найменшою кількістю фермерських господарств розташовані в зоні Полісся, що характеризується бідними ґрунтами та ненайкращими умовами для ведення прибуткового сільськогосподарського виробництва. Іншою причиною є те, що ці господарства розташовані на території радіоактивного забруднення, відповідно до чого вимагають особливого підходу до ведення сільськогосподарського виробництва.

Особливого значення у виробництві сільськогосподарської продукції радіоактивно забруднених районів Житомирської області набуває внесення органічних та мінеральних добрив, що в подальшому забезпечує отримання продукції з допустимим рівнем радіоактивного забруднення.

Характеристика розвитку фермерських господарств у розрізі районів Житомирської області, по роках*

Район	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Радіоактивно забрудненні райони, всього	88	107	121	122	121	130	154	162
Володарсько-Волинський	14	16	22	22	25	25	27	27
Смільчинський	16	20	21	21	18	22	24	27
Коростенський	2	3	6	7	6	9	14	16
Лугинський	1	3	4	6	6	7	10	11
Малинський	6	11	13	14	16	19	28	28
Народицький	-	-	-	-	-	-	-	-
Новоград-Волинський	36	38	39	37	35	33	35	33
Овруцький	9	10	10	10	10	10	11	11
Олевський	4	6	6	5	5	5	5	9
Не забруднені райони	413	489	517	523	520	556	592	627
Усього районів	501	596	638	645	641	686	746	789

* Розраховано за даними Головного управління статистики у Житомирській області

При цьому із загальної кількості фермерських господарств області (44,1%), що вносили мінеральні добрива з метою підвищення урожайності сільськогосподарської продукції, лише 4,8% знаходяться в районах радіоактивного забруднення (табл. 4).

Таблиця 4

Внесення мінеральних добрив під урожай фермерськими господарствами Житомирської області, 2007 р.*

Район	Питома вага господарств, що вносили добрива, %	Частка удобреної площі, %	Внесено добрив у перерахунку на 100: поживних речовин на 1 га удобреної площі, кг			
			усього	азотних	фосфорних	калійних
Житомирська область	44,1	35,6	63	41	12	10
Радіоактивно забруднені райони	4,8	-	-	-	-	-
Володарсько-Волинський	1,0	9,7	39	39	-	-
Смільчинський	-	-	-	-	-	-
Коростенський	-	-	-	-	-	-
Лугинський	0,8	61,4	31	31	-	-
Малинський	0,4	2,8	265	211	27	27
Новоград-Волинський	1,8	42,5	20	9	2	9
Овруцький	0,4	2,1	81	44	19	18
Олевський	0,4	2,8	709	364	145	200

* Розраховано за даними Головного управління статистики в Житомирській області

Особливе значення для функціонування фермерських господарств має забезпеченість робочою силою, яка представлена членами господарств, особами, працюючими за трудовою угодою та залученими на сезонні роботи.

Згідно з розрахунками, проведеними на основі статистичних даних про чисельність працюючих на фермерських господарствах у Житомирській області на кінець 2007 р., кількість задіяних членів господарств становить 393 чол., працюючих за трудовою угодою – 1148 та залучених на сезонні роботи – 1600 чоловік.

Особливою тенденцією в структурі робочої сили фермерських господарств досліджуваного регіону є зменшення кількості працюючих власників господарств та членів їх сімей та зростання чисельності працюючих за трудовою угодою на 6,4% і залучених на сезонні роботи – на 4,6% порівняно з попереднім періодом. Це свідчить про збільшення вимоги фермерських господарств до залучення додаткової робочої сили та створення нових робочих місць, що, в свою чергу, допомагає у вирішенні соціальної проблеми безробіття працездатного населення.

Іншим, безперечно необхідним чинником, який визначає розвиток фермерських господарств та впливає на нього, є забезпечення технічними засобами виробництва. Обмеженість можливості придбати та оновити технічні засоби стримує розвиток фермерства та сільськогосподарського виробництва в цілому.

Так, до 2002 р. спостерігалось зростання, а потім незначне зменшення кількості технічних засобів. Загальною причиною цього є застарілість техніки та неспроможність фермерських господарств підтримувати її в належному робочу стані. Низький рівень технічного і технологічного оснащення не дають змоги фермерам підвищувати продуктивність праці та ефективність господарювання.

У цьому фермерські господарства радіоактивно забруднених районів Житомирської області мають 187 тракторів, 129 комбайнів, 109 сівалок та 12 жаток валових, або відповідно 23, 31, 30 і 15% від загальної кількості сільськогосподарської техніки, яка знаходиться у володінні фермерських господарств області. В середньому на одне господарство припадає 1,54 тракторів, 1,06 комбайнів, 0,9 сівалок та 0,09 жаток валових. Зокрема, лише незначна кількість фермерів володіють окремими видами технічних засобів. Так, кукурудзо-, кормо- і картоплезбиральні комбайни та жатки валові використовуються лише у фермерських господарствах Володар-Волинського, Малинського та Овруцького районів.

Вирішення проблеми матеріально-технічного забезпечення фермерських господарств радіоактивно забруднених територій дозволить здійснити механізацію й автоматизацію сільськогосподарської праці, що сприятиме підвищенню рівня використання трудових ресурсів і ефективності виробництва, полегшенню праці фермерів, а також створенню належних умов праці.

Крім того, суттєвого значення має набути питання застосування досвіду зарубіжних країн, особливо це стосується виробництва продукції на екологічно забруднених територіях. Однак його практичне втілення, на відмінну від інших країн, повинно здійснюватись іншим шляхом. Низька купівельна спроможність населення не дозволяє встановити диференційовані ціни на продукцію залежно

від її екологічної чистоти. Тому витрати підприємств на виробництво такої продукції необхідно компенсувати за рахунок державних коштів, які повинні надаватись їм у вигляді дотацій.

Подальші дослідження слід зосередити на аналізі питань фінансової допомоги фермерським господарствам з боку держави, фінансуванні та виконанні загальнодержавних програм та програм допомоги виробникам сільськогосподарських продукції на екологічно забруднених територіях.

УДК 338.439 : 502.33

Н.І. ПАЛЯНИЧКО
Інститут агроекології УААН

СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО СТРАХУВАННЯ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ УКРАЇНИ

В умовах кризи, що охопила всі галузі народного господарства, в тому числі сільськогосподарське виробництво, проблема стану довкілля є однією з найгостріших і найболучіших. У навколишнє середовище потрапляє все більше токсичних речовин. Так, 2006 р. на пересічного мешканця України припадало майже 151 кг викидів шкідливих речовин у повітря та більше як 83 м³ забруднених зворотних вод, що скидалися у водойми.

Сучасний стан економіки України не дозволяє ні державі, ні окремим природокористувачам виділяти в повному обсязі кошти, необхідні для здійснення заходів щодо зниження техногенно-екологічного навантаження на екосистеми. Невідшкодована сума збитків пред'являється позовами на винуватців аварій або лягає на видаткову частину бюджету України, а інколи взагалі не компенсується.

Так, витрати на охорону навколишнього природного середовища по Україні 2006 р. становили 8311,2 млн. грн., що більше ніж у три рази перевищує показник 1996 р. (2698,5 тис. грн.). При цьому частка витрат на охорону навколишнього природного середовища за рахунок коштів Держбюджету за станом на 1 січня 2007 р. дорівнює: у капітальних інвестиціях – 10,3%, у поточних витратах – 1,8%, а в цілому – 336 млн. грн. Це більше як 45% фактично сплачених екологічних зборів, пред'явлених підприємствам, організаціям, установам за забруднення навколишнього природного середовища.

Складовою частиною національної безпеки України є продовольча безпека, що визначає стан захищеності держави від загрози втрати нею незалежності. Оскільки переважна частина земельних ресурсів перебуває в інтенсивному сільськогосподарському обігу, то саме цей напрям землекористування, науково-технічний рівень землеробства визначає їх якісний стан, і, як наслідок, стан навколишнього природного середовища.